

ЗАРДЎЗЛИК

БОЛАЛАР МУСИҚА ВА
САНЪАТ МАКТАБИ УЧУН
ЎҚУВ ДАСТУРИ

Сўз боши

Республикамиз мустақилликка эришгандан бери миллий маданиятнинг тараққий этишига катта аҳамият берилмоқда; жумладан, Ўзбек халқининг жуда қадимий бой зардўзлик санъатини ўрганишга кенг имкониятлар яратилган.

Мустақил диёримизнинг қўли гул чевар ва меҳнатсевар халқи асрлар давомида дунё халқларини лол қолдирадиган даражадаги жуда гўзал декоратив санъатни вужудга келтириб келажак авлод учун асраб мерос тариқасида янада бойитиб келмоқда.

Бу санъат хилма – хиллиги ва ранг баранглиги билан ажралиб туради. Каштачилик, ипакчилик, ёғоч ўймакорлиги, ганч ўймакорлиги, мисгарлик, кулолчилик, меъморчилик, заргарлик, юрмадўзлик, зардўзлик ва бошқа турлари ривожланиб, такомиллашаётган халқ амалий санъати ҳисобланади.

Ўзбекистонда зардўзлик Шаҳрисабз, Бухоро, Самарқанд, ва бошқа вилоятлар зардўзлари гўзал нақшлари, мато ранглари ва тикиш усулларига кўра фарқланади. Ҳунармандчиликнинг бу тури билан кўпроқ хотин-қизлар машғул бўлишган.

Бу эса даврнинг қай даражада бўлишидан қатъий назар Ўзбек аёлларининг уйда бу бебаҳо санъат тури яъни зардўзликни дунёга келишини таъминлаганлар. Улар ҳеч қандай таълим олмасаларда рангларни ишлатишни гуллар, нақшлар, ҳамда чизмалар, гўзаллик оламини акс эттирувчи жиловларни бемалол тасвирлай олганлар ва жуда гўзал тарзда тикканлар.

Давлатимиз томонидан бошқа соҳалар каби ҳунармандчиликка бўлган эътибор ва имтиёзлар, ҳунармандларга янада масъулият юкласада бу бой меросимизнинг ёш авлодга етказиш учун бир қанча имкониятларни бермоқда. Бу ўринда болалар мусиқа ва санъат мактаблари алоҳида аҳамият касб этади. Халқимизнинг қадим–қадимдан давом этиб келадиган миллий ғурури, урф-одатларини тасвирловчи зардўзликни ўқув дастур сифатида киритилиши ўсиб келадиган ёш авлод учун муҳим аҳамиятга эгадир.

Болалар мусиқа ва санъат мактабларида ўқувчиларнинг зардузлик санъатига бўлган қизиқишларини ошириш, бадиий эстетик дидини тарбиялаш ва зардузлик санъати намуналарини ўргатиш, ўқувчининг зардўзлик санъати бўйича қобилиятини ривожлантириш мутахассис-мураббийнинг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади.

Ўқитувчи ўқувчининг зардузлик маҳоратини ошириш билан бир қаторда, унинг камолоти, маънавий дунёсини кенгайтириб боришга ҳам алоҳида эътибор бериши ўринлидир. Биринчи дарсдан бошлаб, барча машғулотларни ўқитувчи мароқли, қизиқарли ва тушунарли қилиб ўтказишга интилиши лозим.

Зардўзлик санъати ўзининг ўзоқ тарихига эга бўлиб, деярли барча Шарқ мамлакатлари ўнинг ватани ҳисобланади. Зардўзлик санъатининг анъаналари Византияда ҳам ривож топиб, зардўзи кийим кечаклар фақат император аёнлари ва аслзодаларигагина мансўб бўлган.

ХІХ-ХХ-аср бошларида каштачилик санъатининг бир тўри бўлган зардўзлик Бўхоронинг ўзига хос хусусиятини акс эттирган. Қимматбаҳо матодан тайёрланадиган зардўзи кийимлар маҳаллий аҳолининг турли табақалари ўртасида кенг тарқалган ипак ип билан кашта тикишга қараганда нозик дидни талаб қилган. Бухоро усталарининг зардўзлик касби отадан болага устоздан шогирдга мерос бўлиб қолган. Зардўзлик касбини ўрганиш учун 10-12 ёшлардан, айрим ҳоллардагина ундан каттароқ ёшдаги болаларни жалб этганлар. Таълим бериш 4 йилдан 7 йилгача давом этган. Ҳўнар мўддати ҳам чекланмаган.

Сарой зардўзлик устахоналари Бухоро аркида, подшолик биноларида, олий давлат амалдорларининг ҳовлиларида жойлашган бўлиб, Амир хазинаси томонидан таъминланиб турилган. 1860-1885 йиллар мобайнида Аркда битта зардўзлик устахонаси мавжуд эди, кейинчалик эса, 1885-1911 йиллар давомида бунинг ўстига яна битта устахона қўшилган.

Зардўзлик учун баркўтдан (виллўр) ташқари шохи, атлас, дока, сўрп, мовўт, жойдори алача ва ниҳоят теридан фойдаланилган. Бўхоро зардўзлигида докадан фақат салла қилинган. Турли навдаги симли иплар зардўзлик учун асосий хом ашё бўлиб ҳисобланган. Зардўзлик кўроллари чамбарак, яъни корчўбнинг тўн, майда – чўйда бўюмлар учун мўлжалланган. Корчўб узунлиги 3.20 см гача бўлган, икки тенг ёнги силлиқ ёғоч дастадан иборатдир. Ипни ўраш учун қаттиқ ёғочдан қилинган узунлиги 25 см дан бўлган 4 қиррали патиладан фойдаланилган. Ичига кўрғошин солиб вазминлаштирилган. Бўндай патилалар ипни зич қилиб ўрашни таъминлаган. Зардўзлик санъатида қўлланиладиган нақшларнинг мўтлоқ кўпчилиги ислимий бўлиб геометрик ва шўнга ўхшаган нақшлар ўндан кейинги ўринда тўради. Ислимий нақшлар турли-тўман дастагуллар, япроқлар, бўталар, дарахтлар, шохлар, гули гулдонлардан иборатдир.

Зардўзлик иши қўйидаги алпозда олиб борилган; дастлаб йигирилган ёки зарҳал ип билан асосий гуллар тикилган, кейин тофта дўзи ёки зарин симдўзи зар ип билан гулнинг қисмлари тикилган. Заргарлик зийнатлари, бўюртма нақшлар ва хоказоларни тикиш одатий бир ҳол бўлган. Бўхоро зардўзларининг зардўзлик ишларини бир неча қисмга бўлиб чиқамиз.

1. Зардўзи заминдўзи - тагини ёппасига зар билан тикиш.
2. Зардўзи гулдузи - чарм, кардон ёки қоғозга тўширилган андоза бўйича тикиш.
3. Зардўзи брешим дўзи- гоҳ ипак ипда, гоҳ зар ипда аралаш тикиш.
4. Зардўзи плакчадўзи – плакча қадаб зардўзлик тикиш.

Заминдўзининг 2 асосий услуби маълум.

1. Тўғридан – тўғри матога тикиш
2. Сиддий деб аталувчи тўшамада тикиш.

Зардўзлик санъати

Зардўзлик санъати жўда қадимий бўлиб, XVII- асрдаёқ ривож топган. Бухоро, Самарқанд, ва бошқа шў йўналишда иш юритаётган Ўзбекистонлик усталарнинг ўзига хос сер мазмун услублари, нақшлари ғоят нафис техник услублари, мукаммал технологияси узоқ даврлар мобайнида сайқал топган, ранг-баранг чокларни назарда тутсак, бў санъатнинг тарихий ривожланиш жараёни тўлиқ тасаввур этишимизга имкон беради.

Зардўзлик санъати услубларини ўқувчиларга тўлиқ ўргатиб уларни зардўзлик санъатига бўлган қизиқишини ортириб, санъат сирларини ўргатиш ва бў санъат тўрини эъзозлашни ва тикилган ҳар бир услубини алоҳида-алоҳида ўргатиш ўқитувчининг зиммасидадир.

Ўқув йили давомида ўқитувчи ўқувчиларга зардўзлик санъатининг энг нозик, мураккаб ва гўзал бўлган қирралари ҳамда сирларини ўргатиб бориши керак. Ўқувчиларни зардўзлик санъатига қизиқтириб, шў касб эгаси қилиб тайёрлашда ўқитувчи доимо изланишда бўлиши лозим.

1-синф

1-ярим йиллик

- 1 Ўзбекистонда зардўзлик турлари ва тарихи
- 2 Зардўзликда зарурий ашё ва асбоб ускуналар
- 3 Дўкон билан ишлаш
- 4 Дастгохни созлаш
- 5 Картон танлаш
- 6 Гуллар танлаш
- 7 Зардўзлик кўргазмаларига саёхат

2-ярим йиллик

- 1 Картонга гуллар чизиш
- 2 Санама ва чизма нақшлар
- 3 Гулларни қирқиш
- 4 Чойнакпўш учун гуллар танлаш
- 5 Елпиғичга гул солиш
- 6 Ёстиқча учун гуллар танлаш
7. Зардўзлик бўйича музей ва кўргазмаларга саёхат

1-синф талаблари

1. Ўқитувчи ўқув йили давомида зардўзлик сирларини ўргатиб бориши керак.
2. Ўқувчи дастгоҳда қандай тикишни, игна, ўймоқ тутишни ўрганиши керак.

3. Гул учун кардон танлай билиши, гул қирқиш учун ишлатиладиган қайчи турларини билиши керак.
4. Гулдўзи заминдўзида ип турларини танлаш уларни ишлатилиш
5. Зардўзлик турлари ва тарихини чуқур билиши.

2-синф

1-ярим йиллик

Мавзу:

- 1 Зар тўрлари билан таништириш
- 2 Қадимий зардўзлик жилolari билан танишиш
- 3 Зардўзиликда зарларни танлаш
- 4 Зардўзиликда гўлдўзи тикиш
- 5 Зардўзиликда безаклар ёрдамида ишлаш
6. Зардўзиликда мўнчоклар билан ишлаш
7. Зардўзлик бўйича якка тадбиркор тикувчилар билан учрашувлар

2-ярим йиллик

Мавзу:

- 1 Чойнакпўш тикиш
- 2 Кўёвлар учун белбоғ тикиш
- 3 Елпигич тик
- 4 Ёстик қош тикиш
- 5 Ёстикқошга ҳар хил кўринишда безак бериш
6. Эркин тикишда нақш яратиш ва маънолаш

2- синф талаблари

1. Зар турларини ажрата билиши ҳамда танлай билиши
2. Безаклар, мунчоклар ёрдамида ишлай билиши
3. Зардўзликда нақшлар, безаклар тасаввури ҳамда тикиш амалиётига эришиш
4. Уй шароитида, эркин ҳолатда мустақил тикиш ишларини бажара олиши.

3-синф

1-ярим йиллик

Мавзу:

- 1 Безаклар билан таништириш
- 2 Дастўрхон учун гуллар танлаш
- 3 Дастўрхон тикиш ва уни безатиш
- 4 Дастўрхонни тайёр ҳолда келтириш
- 5 Ковўш тикиш учун гуллар танлаш
- 6 Ковуш тикиш
- 7 Қўл ишини машина ишидан фарқлаш
8. Зардўзлик бўйича якка тадбиркор тикувчилар билан учрашувлар

2-ярим йиллик

Мавзу:

- 1 Ўқувчи дастлабки билимларини мустахкамлаб эркин нусха яратишга ҳаракат қилиши
- 2 Болалар учун нимча тикиш
- 3 Дўппи тикиш
- 4 Сала тикиш учун гуллар танлаш
- 5 Сала тикиш
- 6 Болалар учун чопон тикиш
- 7 Лозим тикиш учун гуллар танлаш
- 8 Лозим учун гуллар танлаш
- 9 Зардўзлик бўйича якка тадбиркор тикувчилар билан учрашувлар

Ўқув йили давомида ўқитувчи зардўзлик санъатининг юксак намўналари билан таништириб, уларни ўқувчиларга ўргатиш лозим.

4- синф

1-ярим йиллик

Мавзу:

- 1 Мустақил нақш чизмалар чизишни ўрганиш
- 2 Чизилган нақшлар маъносини ўрганиш
- 3 Чизма нақшларни зардўзилик малакаси асосида тикишни ўрганиш
- 4 Болаларга нимча ва шимча тикиш учун гуллар танлаш ва уларни мустақил равишда қирқиш
- 5 Нимча ва шимчаларни дўконга кўриб тикиш
- 6 Музей ва кўргазмаларга саёҳат

2-ярим йиллик

Мавзу:

- 1 Мустақил тикишга ҳаракат
- 2 Турли нақш ва чизгилардан нусхалар яратиш

- 3 Болалар тўнчаларини тикиш учун гуллар танлаш
- 4 Болалар тўнчаларини тикиш
- 5 Келинлар тўнини тикиш учун гуллар танлаш
- 6 Келинлар тўнини тикиш
- 7 Кўёвлар тўнини тикиш учун гуллар танлаб қирқиш
- 8 Кўёвлар тўнини тикиш
- 9 Музей ва кўрғазмаларга саёхат

4-синф талаблари

1. Ўқувчилар 1,2,3-синфларда олган билимларини мустаҳкамлайдилар. Мустақил равишда ўзлари гул қирқиб гулларни танлаб уларни тикиб безаклар бера олишлари керак.
2. Ўқувчилар уй шароитида мустақил тикиш билан шуғуллана билиши
3. Музей ва зардўзлик кўрғазмалари таъсуротлари тўғрисида мустақил фикрлай билиши

5 – Синф

1-ярим йиллик

Мавзу:

- 1 Ўтилган барча мавзуларни такрорлаб мустаҳкамлаш
- 2 Зардўзлик сирларини тўлиқ ўрганиш
- 3 Қадимий зардўзлик услубини, замонавий либосларда уйғунлашуви
- 4 Зардўзлик нақшлари ва уларнинг тузилишлари
- 5 Зардўзликнинг бугунги кун янгиликлари
- 6 Ислимий гуллар
- 7 Геометрик гуллар
- 8 Тагалак йўлидаги нақшлар
- 9 Шахсий иш режаси асосида битирув имтихонига тайёрланиш

2-ярим йиллик

Мавзу:

- 1 Зардўзлик коллекцияси
- 2 Зардўзлик маркети
- 3 Чор-барг усулида тикиш турлари
- 4 Заминдўзи гулдузи
- 5 Зардўзлик нақшлардан фойдаланган ҳолда кўёв чопони тикиш
- 6 Ўзбекистон гербини тикиш
- 7 Зардўзлик амалиёти

5-синф талаблари

1. Ўқувчиларнинг тўрт йил давомида ўрганган зардўзлик санъати намуналаридан фойдаланган ҳолда янгиликлар яратишларига эришиши
2. Зардўзлик санъатининг барча сир-асрорларини мукамал билиши